

WYROK
W IMIENIU RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

19 grudnia 2023 r.

Sąd Najwyższy w Izbie Cywilnej w składzie:

SSN Agnieszka Piotrowska (przewodniczący)

SSN Władysław Pawlak (sprawozdawca)

SSN Dariusz Zawistowski

po rozpoznaniu na posiedzeniu niejawnym 19 grudnia 2023 r. w Warszawie
skargi kasacyjnej Banku
od wyroku Sądu Okręgowego w Łodzi
z 11 czerwca 2021 r., III Ca 2102/20,
w sprawie z powództwa S. P. i W. P.
przeciwko Bankowi.
o zapłatę i ustalenie,

I. oddała skargę kasacyjną;

II. zasądza od pozwanego na rzecz powodów kwotę 5 434 (pięć tysięcy czterysta trzydzieści cztery) zł, z ustawowymi odsetkami za opóźnienie za okres po upływie tygodnia od dnia doręczenia pozwanemu niniejszego wyroku do dnia zapłaty, tytułem kosztów postępowania kasacyjnego.

(E.C.)

UZASADNIENIE

S. P. i W. P. w pozwie skierowanym przeciwko Bankowi domagali się: zasądzenia na ich rzecz łącznie kwoty 54 338,92 z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 7 lutego 2020 r. do dnia zapłaty, tytułem zwrotu nadpłaconych rat kapitałowo-odsetkowych (roszczenie główne); ewentualnie zasądzenia na ich rzecz łącznie kwoty 11 952,70 zł z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 7 lutego 2020 r. do dnia zapłaty, tytułem zwrotu nadpłaconych rat kapitałowo-odsetkowych oraz kwoty 14 652,35 CHF z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia następnego po doręczeniu odpisu pozwu do dnia zapłaty, jako nienależnie pobranych od nich przez pozwanego środków we frankach szwajcarskich (pierwsze roszczenie ewentualne); ewentualnie ustalenia nieważności umowy kredytowej z 17 kwietnia 2009 r. oraz zasądzenia na ich rzecz łącznie kwoty 61 017,76 zł z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 7 lutego 2020 r. do dnia zapłaty oraz kwoty 1935,89 CHF z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od dnia doręczenia odpisu pozwu do dnia zapłaty, jako środków nienależnie pobranych w związku z nieważnością umowy kredytu (dalsze roszczenie ewentualne).

Wyrokiem z 9 października 2020 r. Sąd Rejonowy dla Łodzi-Śródmieścia w Łodzi: oddalił powództwo w zakresie roszczenia głównego w całości (pkt 1); oddalił żądanie ewentualne o zasądzenie kwot 11 952, 70 zł i 14 652,35 CHF (pkt 2); zasądził od pozwanego na rzecz powodów do ich małżeńskiego majątku wspólnego kwotę 61 017,56 zł z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 7 lutego 2020 r. do dnia zapłaty (pkt 3a) oraz kwotę 1935,89 CHF z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 6 sierpnia 2020 r. do dnia zapłaty (pkt 3b); ustalił, że zawarta przez strony umowa z 17 kwietnia 2009 r. o kredyt hipoteczny dla osób fizycznych „[...]” waloryzowany kursem CHF (pozwany działał wówczas pod firmą (...)), jest nieważna (pkt 4); zasądził od pozwanego na rzecz powodów do ich małżeńskiego majątku wspólnego kwotę 6434 zł tytułem kosztów procesu (pkt 5).

Sąd pierwszej instancji ustalił, że 17 kwietnia 2009 r. strony zawarły umowę kredytu hipotecznego w kwocie 413 712 zł waloryzowanej CHF (ówczesne 150 418,84 CHF), ze spłatą w 492 ratach do 16 kwietnia 2050 r., na pokrycie kosztów

budowy domu jednorodzinnego oraz części składki ubezpieczeniowej, ze zmiennym oprocentowaniem opartym o zmienną stawkę bazową LIBOR 3M plus stała marża wynosząca 6,8%. Mechanizm spłaty kredytu ukształtowano w ten sposób, że kwotę kredytu wypłaconego przeliczano na CHF według kursu kupna własnej tabeli kursowej kredytodawcy, obowiązującej w chwili wypłaty, zaś raty kapitałowo-odsetkowe miały być spłacane w PLN po uprzednim ich przeliczeniu według kursu sprzedaży CHF, określonego w tabeli kursowej kredytodawcy, obowiązującego na dzień spłaty. Kursy walut, podobnie jak i ich element w postaci tzw. *spreadu* walutowego, ustalał samodzielnie pozwany Bank, który w tej materii miał kierować się bieżącymi kursami walut na rynku międzybankowym, podażą i popytem na waluty na rynku krajowym, różnicą stóp procentowych oraz stóp inflacji na rynku krajowym, płynnością rynku walutowego oraz stanem bilansu płatniczego i handlowego. Kredytodawca nie był związany własnymi zasadami wyznaczania kursów walut i *spreadu*.

W dniu 11 lutego 2013 r. strony podpisały aneks do umowy kredytowej, w którym przewidziano możliwość dokonywania zmian waluty spłaty z PLN na CHF i na odwrót, bez dodatkowych opłat.

W chwili zawarcia umowy kredytowej powód prowadził przedsiębiorstwo handlowe, a powódka wykonywała zawód pielęgniarstwa. Budowany dom miał służyć zaspokojeniu potrzeb mieszkaniowych kredytobiorców. W toku rozmów prowadzonych przed zawarciem spornej umowy kredytowej powodów poinformowano, że nie mają zdolności kredytowej na uzyskanie kredytu w PLN, ale taką zdolność mają w odniesieniu do kredytu frankowego. W czasie rozmów powodów zachęcano do zaciągnięcia kredytu frankowego, gdyż wahania kursowe CHF były niewielkie. Ryzyko kursowe zostało im przedstawione jako minimalne. Nie wyjaśniono im, że stosowane będą dwa rodzaje kursu, tj. kurs kupna przy wypłacie kredytu i kurs sprzedaży przy jego spłacie.

Suma wpłat dokonanych przez powodów na poczet należności kredytowych w okresie od 15 lipca 2010 r. przekroczyła kwotę 61 017,76 zł, a od 15 lutego 2013 r. kwotę 1935,89 CHF.

Sąd Rejonowy powołując się na orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, w szczególności na wyrok z 3 października 2019 r., C -260/18, a także postanowienia dyrektywy Rady 93/13 z dnia 5 kwietnia 1993 r. w sprawie nieuczciwych warunków w umowach konsumenckich (dalej „dyrektywa 93/13”) oraz stosowne przepisy prawa krajowego (m.in. art. 22¹ k.c., art. 385¹ § 1 i n. k.c.) wyjaśnił, że postanowienia spornej umowy kredytowej, w ramach której powodowie występowali w charakterze konsumentów, w zakresie określającym reguły przeliczania sumy kredytowej i spłacanych rat - które miały być, odpowiednio wypłacane i spłacane w PLN - na CHF, w których wyrażono bieżące saldo kredytowe, mają charakter niedozwolony. Postanowienia te pomimo, że dotyczą głównego świadczenia kredytobiorców podlegają jednak kontroli, gdyż nie został spełniony warunek ich jasności, bowiem pozwany nie udowodnił, że postanowienia te zostały przedstawione powodom w sposób dostatecznie jasny, umożliwiający im podjęcie świadomej decyzji. Pozwany nie poinformował też powodów o ewentualnych wahaniach kursów wymiany i o ryzyku wiążącym się z zaciągnięciem kredytu w walucie obcej. Z podpisanego przez powodów oświadczenia (k. 141) nie wynika jakie dokładnie symulacje wahań kursowych im przedstawiono. W świetle spornych zapisów umownych pozwany nie ponosił praktycznie żadnego ryzyka, gdyż w ramach swobodnego ustalania kursów kupna i sprzedaży waluty indeksacji, był w stanie takie ryzyko przenieść w całości na konsumenta na skutek zmiany cen z dnia na dzień.

Sąd pierwszej instancji uznał, że po wyeliminowaniu niedozwolonych postanowień dotyczących mechanizmu indeksacji umowa kredytowa nie może dalej obowiązywać, a upadek umowy nie doprowadzi do negatywnych następstwa dla powodów jako konsumentów, zwłaszcza że skutki te mogą być złagodzone zastosowaniem art. 320 k.p.c. W konsekwencji stwierdził nieważność umowy kredytowej (art. 58 § 1 k.c. i art. 353¹ k.c.) i zasądził, tytułem zwrotu nienależnego świadczenia, kwoty spełnionych świadczeń, przy częściowym uwzględnieniu podniesionego przez pozwanego zarzutu przedawnienia roszczenia.

Apelacje wywiodły obydwie strony. Pozwany zaskarżył wyrok Sądu Rejonowego w części uwzględniającej powództwo oraz rozstrzygającą o kosztach

procesu (pkt 3-5), a powodowie w części oddalającej w pkt 2 powództwo o zapłatę kwoty 12 716,46 CHF oraz orzekającej o kosztach procesu (pkt 5).

Wyrokiem z 11 czerwca 2021 r. Sąd Okręgowy w Łodzi w częściowym uwzględnieniu apelacji powodów zmienił wyrok Sądu Rejonowego w pkt 2 i 5 w ten sposób, że zasądził od pozwanego na rzecz powodów kwotę 12 716,46 CHF z ustawowymi odsetkami za opóźnienie od 6 sierpnia 2020 r. do dnia zapłaty oraz zasądził ustawowe odsetki za opóźnienie - od kwoty zasądzonych kosztów procesu - począwszy od 27 maja 2021 r. do dnia zapłaty, a w pozostałym zakresie oddalił apelację powodów. Z kolei w częściowym uwzględnieniu apelacji pozwanego Sąd odwoławczy zmienił wyrok Sądu pierwszej instancji w pkt 3a w ten sposób, że kwotę 61 017,76 zł obniżył do kwoty 49 346,56 zł, odrzucając pozew w odniesieniu do kwoty 11 671,10 zł oraz w pkt 3b w ten sposób, że odrzucił pozew o zapłatę kwoty 1935,89 CHF. Oddalił apelację pozwanego w pozostałej części i zasądził od niego na rzecz powodów kwotę 5 400 zł tytułem kosztów postępowania apelacyjnego.

Sąd drugiej instancji uzupełnił podstawę faktyczną rozstrzygnięcia Sądu pierwszej instancji o ustalenie, że w okresie od 15 marca 2013 r. do 16 lutego 2015 r. pozwany pobrał od powodów tytułem spłaty kredytu kwotę 12 716,46 CHF, a w pozostałym zakresie przyjął za własne ustalenia faktyczne Sądu pierwszej instancji. Ponadto podzielił i przyjął za własne oceny prawne Sądu Rejonowego co do abuzywnego charakteru postanowień umownych dotyczących sposobu określania kursów walut (przeliczania kwoty kredytu i spłacanych rat) oraz skutku abuzywności w postaci braku możliwości obowiązywania umowy po wyłączeniu z niej nieuczciwych warunków.

Orzekając reformatorynie na skutek częściowego uwzględnienia apelacji obu stron, Sąd odwoławczy zwrócił uwagę, że w pierwszym z żądań ewentualnych powodowie domagali się zapłaty kwoty 14 652,35 CHF, jako nienależnego świadczenia z tytułu spłaconych rat kapitałowo-kredytowych za okres od 15 lutego 2013 r. do 16 lutego 2015 r. Jednak z uwagi na zaskarżenie przez powodów oddalenia powództwa tylko co do kwoty 12 716,46 CHF jedynie ta kwota mogła zostać uwzględniona, natomiast co do oddalenia powództwa w zakresie różnicy pomiędzy kwotami 14 652,35 CHF i 12 716,46 CHF, czyli 1935,89 CHF wyrok Sądu

Rejonowego jest prawomocny. Ponadto w kolejnym żądaniu ewentualnym powodowie domagali się zapłaty tej samej kwoty, którą Sąd Rejonowy zasądził w pkt 3b, a zatem w tej części zachodzi nieważność postępowania przed Sądem Rejonowym i koniecznym stało się odrzucenie pozwu. Ponadto Sąd odwoławczy - po przeanalizowaniu twierdzeń powodów w odniesieniu do dochodzonych roszczeń pieniężnych (k. 56-60, 447-478) - zwrócił uwagę, że w oddalonej przez Sąd pierwszej instancji w pkt 1 kwocie 54 338,92 zł mieści się kwota 11 671,10 zł, która z kolei stanowi element kwoty 61 017,76 zł, zasądzonej w pkt 3a wyroku Sądu pierwszej instancji i dlatego również i w tym zakresie pozew podlegał odrzuceniu.

W skardze kasacyjnej pozwany zaskarżył wyrok Sądu Okręgowego w części oddalającej jego apelację oraz uwzględniającą apelację powodów i wniósł o jego uchylenie z przekazaniem sprawy temu Sądowi do ponownego rozpoznania. Zarzucił naruszenie prawa materialnego, tj.: 1) art. 385¹ § 1 k.c. na skutek braku rozróżnienia postanowień umowy kredytowej odnoszących się do ryzyka walutowego oraz *spreadu* walutowego, co skutkowało niedokonaniem ocen poszczególnych postanowień umowy indywidualnie pod kątem przesłanek z art. 385¹ § 1 k.c., podczas gdy prawidłowe zastosowanie tego przepisu powinno polegać na tym, że postanowienia dotyczące odrębnych normatywnie kwestii, czyli *spreadu* walutowego oraz indeksowanego charakteru umowy (ryzyka kursowego), Sąd miał obowiązek ocenić odrębnie w zakresie ewentualnego spełnienia przez każde z tych postanowień z osobna przesłanek sprzeczności z dobrymi obyczajami oraz rażącego naruszenia interesu konsumenta; 2) art. 385¹ § 1 k.c. przez nieprawidłowe ustalenie treści przesłanki jednoznaczności i uznanie, że: a) dla oceny jednoznaczności postanowień umowy zawartej z konsumentem nie mają znaczenia uprzednie doświadczenia konsumenta związane z umową o kredyt hipoteczny złotowy oprocentowany według zmiennej stopy procentowej, jak również pozostałe indywidualne cechy konsumenta, w szczególności jego doświadczenie zawodowe, w tym fakt prowadzenia od 9 lat przed zawarciem spornej umowy kredytowej działalności gospodarczej oraz okoliczności zawarcia umowy, w tym wskazanie przez Bank czynników, według których Bank wyznacza aktualną wysokość kursu waluty obcej oraz *spreadu* walutowego; b) adekwatność informacji przekazanych przy zawieraniu umowy podlega ocenie *ex post*, tj. przy uwzględnieniu wiedzy z chwili obecnej, a tymczasem

ocena ta powinna być dokonywana *ex ante*, tj. wyłącznie w oparciu o okoliczności istniejące na dzień zawarcia umowy (uwzględniając ówczesne prognozy wartości waluty, wymagania stawiane przez UKNF i ustawodawcę, a dotyczące rodzaju i zakresu informacji, jakie kredytodawca jest zobowiązany przekazać konsumentowi ubiegającemu się o udzielenie kredytu hipotecznego powiązanego z kursem waluty obcej), pomijając późniejsze, nieprzewidywalne wówczas zdarzenia (uwolnienie kursu CHF przez SBN, wzrost kursu wymiany CHF/PLN na skutek pandemii COVID-19); 3) art. 385¹ § 1 k.c. oraz art. 385² k.c. oraz art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 w zw. z art. 65 § 1 i 2 k.c. przez przyjęcie, że postanowienia umowy odnoszące się do ryzyka walutowego oraz *spreadu* walutowego są bezskuteczne z uwagi ich abuzywność, podczas gdy abuzywność taka nie zachodzi z uwagi na to, że: a) w zakresie klauzuli ryzyka kursowego, powodowie wybrali kredyt indeksowany kursem CHF, mając świadomość ryzyka kursowego przy korzyściach wynikających z niskiego oprocentowania kredytu, mogli w każdym momencie zdecydować się na przewalutowanie kredytu na PLN, a jednocześnie umowa w przejrzysty i zrozumiały sposób określała ryzyko walutowe; b) w zakresie klauzuli *spreadu* walutowego - rzekoma dowolność w kształtowaniu kursów walut ma charakter wyłącznie pozorny, a zasady wyznaczania kursu stosowane przez pozwanego odpowiadają utrwalonej i powszechnej praktyce bankowej, która wyklucza możliwość nadużycia i manipulacji, zaś czynniki według których pozwany wyznacza kursy walut i *spread* walutowy są jawne, publicznie dostępne, określone w regulaminie będącym integralną częścią umowy w sposób przejrzysty dla przeciętnego konsumenta, a ich zrozumienie nie wymaga wiedzy fachowej; 4) art. 58 § 1 k.c. w zw. z art. 385¹ § 2 k.c. przez przyjęcie, że sporna umowa kredytowa jest w całości bezwzględnie nieważna z mocy prawa w związku z uznaniem niektórych postanowień tej umowy za niedozwolone zgodnie z art. 385¹ 1 i 2 k.c., podczas gdy art. 385¹ § 2 k.c. wprost stanowi, że strony są związane umową w pozostałym zakresie, a ponadto do orzeczenia nieważności konieczne jest oświadczenie konsumenta świadomego skutków nieważności, a sąd nie może działać w tym zakresie z urzędu, czy też opierać się tylko na żądaniu pozwu i wypowiedziach pełnomocnika, co wyklucza zastosowanie sankcji bezwzględnie nieważności, a to skutkowało także nieuzasadnionym zastosowaniem art. 189 k.p.c.; 5) art. 58 § 1 k.c. w zw. z art. 385¹ k.c. przez przyjęcie, że zastosowanie tych

przepisów jest możliwe bez uprzedniego zweryfikowania, czy kredytobiorcy są świadomi skutków ewentualnego upadku umowy oraz bez uzyskania oświadczenia, że skutki te akceptują; 6) art. 58 § 1 k.c. w zw. z art. art. 385¹ § 2 k.c. w zw. z art. 5 k.c. oraz art. 189 k.p.c. i art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 w zw. z art. 2 oraz art. 32 Konstytucji RP, a także art. 2 i art. 3 Traktatu o Unii Europejskiej przez bezpodstawne ustalenie nieważności umowy w sytuacji, gdy zastosowanie tak daleko idącej sankcji oznacza naruszenie podstawowych zasad porządku prawnego, jakimi są zasada równości , zasad pewności prawa i zasada proporcjonalności, które to zasady wynikają również z art. 2 oraz art. 32 Konstytucji RP oraz art. 2 i art. 3 Traktatu o Unii Europejskiej; 7) art. 358 § 2 k.c. w zw. z motywem 13 dyrektywy 93/13 przez zanegowanie możliwości wykonania zobowiązania kredytobiorców przy uwzględnieniu normy określającej wartość waluty obcej poprzez zastosowanie kursu średniego NBP, która to norma korzysta z domniemania uczciwości wynikającego z motywu 13 dyrektywy 93/13, a więc jej zastosowanie przy wykładni umowy uznaje ją za częściowo bezskuteczną, prowadzi do przywrócenia równowagi kontraktowej (proporcjonalna sankcja) i powinno być uznane za dopuszczalne na podstawie norm prawa unijnego i krajowego.

Sąd Najwyższy zważył, co następuje:

Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów z 20 czerwca 2018 r., III CZP 29/17 (OSNC 2019, nr 1, poz. 2), wyjaśnił że oceny, czy postanowienie umowne jest niedozwolone dokonuje się według stanu z chwili zawarcia umowy (zob. też uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z 7 maja 2021 r. - zasada prawna - III CZP 6/21, OSNC 2021, nr 9, poz. 56). Wynika to zresztą z art. 385² k.c., który wprost stanowi, iż oceny zgodności postanowienia umowy z dobrymi obyczajami dokonuje się według stanu z chwili zawarcia umowy, biorąc pod uwagę jej treść (zob. też wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 20 września 2017 r., C - 186/16, Ruxandra Paula Andriciuc i in. v. Banca Romaneasca SA oraz powołane w uzasadnieniu judykaty).

Sporna umowa kredytu została zawarta przed zmianą ustawy z dnia 29 sierpnia 1997 r. - Prawo bankowe (jedn. tekst: Dz. U. z 2023 r., poz. 2488; dalej: „pr. bank.”), dokonaną ustawą z dnia 29 lipca 2011 r. (Dz. U. Nr 165, poz. 984), którą

wprowadzono uregulowania, iż umowa o kredyt denominowany lub indeksowany do waluty innej niż waluta polska, powinna zawierać szczegółowe zasady określenia sposobów i terminów ustalania kursu wymiany walut, na podstawie którego w szczególności wyliczana jest kwota kredytu, jego transz i rat kapitałowo - odsetkowych oraz zasady przeliczania na walutę wypłaty albo spłaty kredytu (art. 69 ust. 2 pkt 4a pr. bank., oraz, że w przypadku takich umów kredytu, kredytobiorca może dokonywać spłaty rat kapitałowo-odsetkowych bezpośrednio w tej walucie (art. 69 ust. 3 pr. bank.).

W orzecznictwie za ugruntowane już należy uznać stanowisko, że mechanizm ustalania przez bank kursów waluty, który pozostawia bankowi swobodę, jest w sposób oczywisty sprzeczny z dobrymi obyczajami i rażąco narusza interesy konsumenta, a klauzula, która nie zawiera jednoznacznej treści i przez to pozwala na pełną swobodę decyzyjną przedsiębiorcy w kwestii bardzo istotnej dla konsumenta, dotyczącej kosztów kredytu, jest klauzulą niedozwoloną w rozumieniu art. 385¹ § 1 k.c. (zob. wyroki Sądu Najwyższego z 22 stycznia 2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016, nr 11, poz. 134, z dnia 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16, z 27 lutego 2019 r., II CSK 19/18, z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18).

W przeszłości Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej prezentował stanowisko, że w odniesieniu do postanowienia stanowiącego elementu tzw. *spreadu* walutowego, art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, nie stoi na przeszkodzie, aby sąd krajowy zastąpił niedozwolone postanowienie umowne przepisem prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym (por. wyroki 30 kwietnia 2014 r., nr C - 26/13, Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt. i z 21 stycznia 2015 r., C - 482/13, Unicaja Banco SA v. Jose Hidalgo Rueda i in.). Orzecznictwo Sądu Najwyższego poszło jeszcze dalej i dopuszczało możliwość stosownego wypełnienia luki w umowie także w innych sytuacjach, zagrażających interesom konsumenta, również wtedy, gdy nie ma możliwości odwołania się do odpowiedniego przepisu dyspozytywnego (por. wyrok z dnia 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16, OSNC 2018 r., nr 7-8, poz. 79), a przy indeksacji prowadzącej do zmiany wysokości świadczenia zobowiązanego stanowi w istocie wariant waloryzacji sądowej, mają zatem zastosowania do niej przesłanki określone w art. 358¹ § 3 k.c. nakazujące rozważnie interesów stron i zasad współżycia społecznego w określaniu zmiany

wysokości umownego świadczenia (por. uzasadnienie wyroku z 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16). Odwoływano się też do art. 358 § 2 k.c. w wersji znowelizowanej ustawą z dnia 23 października 2008 r. (Dz. U. Nr 228, poz. 1506), który stanowi, że wartość waluty obcej określa się według kursu średniego ogłaszanego przez NBP, podkreślając, że może on stanowić wskazówkę pomocną w rozwiązaniu kwestii *spreadu* walutowego (por. też uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16), a także do analogii z art. 41 prawa wekslowego (por. uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16). Ponadto przyjmowano, że postanowienie umowy kredytu zawierające uprawnienie banku do przeliczenia sumy wykorzystanego przez kredytobiorcę kredytu do waluty obcej (tzw. klauzula *spreadu* walutowego) nie dotyczy świadczeń głównych stron w rozumieniu art. 385¹ § 1 zd. 2 k.c. (por. wyroki Sądu Najwyższego z 22 stycznia 2016 r., I CSK 1049/14, OSNC 2016 nr 11, poz. 134, z 1 marca 2017 r., IV CSK 285/16, z 14 lipca 2017 r., II CSK 803/16 i z 29 października 2019 r., IV CSK 309/18).

W tej ostatniej kwestii w powołanym już wyroku z 30 kwietnia 2014 r., C - 26/13, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej uchylił się od oceny, czy będące częścią klauzuli indeksacyjnej postanowienie przewidujące spłatę rat w walucie krajowej, których wysokość była obliczana na podstawie kursu sprzedaży CHF stosownego przez kredytujący bank, określa główny przedmiot umowy, pozostawiając tę ocenę sądom krajowym. Jednak w późniejszym orzecznictwie Trybunał precyzował swoje stanowisko w tej materii, w ten sposób że za postanowienia umowne mieszczące się w pojęciu „główny przedmiot umowy” w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy 93/13, należy uważać te postanowienia, które określają podstawowe świadczenie w ramach danej umowy i które z tego względu charakteryzują tę umowę (zob. wyroki z 26 lutego 2015 r., C - 143/13 i z 20 września 2017 r., C - 186/16, Ruxandra Paula Andriciuc i in. v. Banca Romaneascu SA).

W orzecznictwie Sądu Najwyższego w odniesieniu do powyższych kwestii sytuacja uległa zasadniczej zmianie po wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 3 października 2019 r., C- 260/18, w którym orzeczono, że art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13, należy interpretować w ten sposób, że: - stoi on na przeszkodzie wypełnieniu luk w umowie, spowodowanych usunięciem z niej nieuczciwych warunków, które się w niej znajdowały, wyłącznie na podstawie przepisów krajowych

o charakterze ogólnym, przewidującym, że skutki wyrażone w treści czynności prawnej są uzupełniane w szczególności przez skutki wynikające z zasad słuszności lub ustalonych zwyczajów (w tym kontekście Trybunał nawiązał do wskazanych przez krajowy sąd pytający przepisów jak art. 56, czy art. 354 k.c.), które nie stanowią przepisów dyspozytywnych lub przepisów mających zastosowanie, jeżeli strony umowy wyrażą na to zgodę, a zatem możliwość zastąpienia abuzywnych postanowień umownych, która stanowi wyjątek od ogólnej zasady, zgodnie z którą dana umowa pozostaje wiążąca dla stron tylko wtedy, gdy może ona nadal obowiązywać bez zawartych w niej nieuczciwych warunków, jest ograniczona do przepisów prawa krajowego o charakterze dyspozytywnym lub mających zastosowanie, jeżeli strony wyrażą na to zgodę i opiera się w szczególności na tym, że takie przepisy nie zawierają nieuczciwych warunków; - nie stoi on na przeszkodzie temu, aby sąd krajowy, po stwierdzeniu nieuczciwego charakteru niektórych warunków umowy kredytu indeksowanego do waluty obcej i oprocentowanego według stopy procentowej bezpośrednio powiązanej ze stopą międzybankową danej waluty, przyjął zgodnie z prawem krajowym, że ta umowa nie może nadal obowiązywać bez takich warunków z tego powodu, że ich usunięcie spowodowałoby zmianę charakteru głównego przedmiotu umowy; - stoi on na przeszkodzie utrzymywaniu w umowie nieuczciwych warunków, jeżeli ich usunięcie prowadziłoby do unieważnienia tej umowy, a sąd stoi na stanowisku, że takie unieważnienie wywołałoby niekorzystne skutki dla konsumenta, gdyby ten ostatni nie wyraził zgody na takie utrzymanie w mocy.

Możliwość zastąpienia niedozwolonego postanowienia umownego, w tym typowych klauzul kursowych (odsyłających do tabel bankowych) wchodzi w rachubę tylko, gdy, po pierwsze, po wyłączeniu klauzuli abuzywnej umowa nie może obowiązywać, o czym decyduje obiektywne podejście w świetle prawa krajowego, przy czym wola stron umowy nie ma znaczenia; po drugie, całkowity upadek umowy naraża konsumenta na szczególnie niekorzystne konsekwencje, w świetle okoliczności istniejących lub możliwych do przewidzenia w chwili zaistnienia sporu, z uwzględnieniem rzeczywistych i bieżących interesów konsumenta oraz zastrzeżeniem, że do celów tej oceny decydująca jest wola w tym przedmiocie konsumenta; i po trzecie, istnieje przepis dyspozytywny albo przepis mający

zastosowanie, gdy strony danej umowy wyrażą na to zgodę, który mógłby zastąpić wyłącznie niedozwolone postanowienie umowne, umożliwiając utrzymanie umowy z korzyścią dla konsumenta. W sytuacji, gdy powyższe przesłanki są spełnione klauzula abuzywna zostaje zastąpiona i umowa zostaje utrzymana w mocy. Natomiast, gdy przesłanki zastąpienia nie są spełnione, umowa jest w całości nieskuteczna, chyba że konsument wyrazi zgodę na niedozwolone postanowienie, przywracając mu jednostronnie skuteczność (zob. też wyroki Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 26 marca 2017 r., C - 70/17, C- 179/17, Abanca Corporation Bancaria SA, v. Albertowi Garcii Santosowi i Bankia SA, v. Alfonsowi Antoniowi Lau Mendozie i in., z 3 października 2019 r., C - 260/18 Justyna Dziubak, Kamil Dziubak v. Raiffeisen Bank International AG i z 18 listopada 2021 r., C - 212/20; uchwała składu siedmiu sędziów Sądu Najwyższego z dnia 7 maja 2021 r. - zasada prawna - III CZP 6/21).

Konstrukcja zastosowana w art. 385¹ k.c. i art. 385² k.c. ma realizować dyrektywne zadanie sankcyjne, zniechęcając profesjonalnych kontrahentów zawierających umowy z konsumentami do wprowadzania do nich niedozwolonych postanowień.

Jak wskazuje się w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej (zob. wyrok z 29 kwietnia 2021 r., C - 19/20, I.W. i R.W. przeciwko Bank BPH S.A.), wykładni art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy dokonywać w ten sposób, że sąd krajowy jest zobowiązany do stwierdzenia nieuczciwego charakteru warunku umowy zawartej między przedsiębiorcą a konsumentem, nawet jeśli warunek ten został zmieniony przez strony w drodze umowy, chyba że konsument poprzez zmianę nieuczciwego warunku zrezygnował z przywrócenia mu sytuacji, w jakiej znajdowałby się w braku tego warunku. Z przepisu art. 6 ust. 1 dyrektywy 93/13 nie wynika, że stwierdzenie nieuczciwego charakteru pierwotnego warunku umownego miałoby co do zasady skutek w postaci unieważnienia umowy, jeśli zmiana tego warunku pozwala na przywrócenie równowagi między obowiązkami i prawami tych stron wynikającymi z umowy i na usunięcie wady obciążającej ten warunek. Jednak w wyroku z 8 września 2022 r., C - 80/21, C - 81/21 i C - 82/21, Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej orzekł, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że stoją one na przeszkodzie orzecznictwu

krajowemu, zgodnie z którym sąd krajowy może, po stwierdzeniu nieważności nieuczciwego warunku znajdującego się w umowie zawartej między konsumentem a przedsiębiorcą, która to nieważność nie pociąga za sobą nieważności tej umowy w całości, zastąpić ten warunek przepisem dyspozytywnym prawa krajowego, a ponadto stoją na przeszkodzie orzecznictwu krajowemu, zgodnie z którym sąd krajowy może stwierdzić nieuczciwy charakter nie całości warunku umowy zawartej między konsumentem a przedsiębiorcą, lecz jedynie elementów tego warunku, które nadają mu nieuczciwy charakter, w związku z czym warunek ten pozostaje, po usunięciu takich elementów, częściowo skuteczny, jeżeli takie usunięcie sprowadzałoby się do zmiany treści tego warunku, który ma wpływ na jego istotę.

Trzeba też zwrócić uwagę, że w orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i Sądu Najwyższego na gruncie kredytów indeksowanych do waluty obcej wskazuje się, że unieważnienie klauzul przeliczeniowych doprowadziłoby nie tylko do zniesienia mechanizmu indeksacji oraz różnic kursów walutowych, ale również pośrednio do zniknięcia ryzyka kursowego, które jest bezpośrednio związane z indeksacją przedmiotowego kredytu w walucie obcej (zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 3 października 2019 r., C-260/18, K. Dziubak, J. Dziubak przeciwko Raiffeisen Bank International AG, wyrok Sądu Najwyższego z 11 grudnia 2019 r., V CSK 382/18).

Zagadnienia związane z pouczeniem powodów jako konsumentów o skutkach nieważności umowy, w kontekście ewentualnej ich zgody na abuzywne postanowienia umowne (zgody tej nie sposób jednak wyprowadzić nie tylko z twierdzeń pozwu, ale przede wszystkim ze stanowiska powodów prezentowanego w toku procesu przed Sądami obu instancji), mają po ostatnich orzeczeniach Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej drugorzędne znaczenie. Otóż w wyrokach z 15 czerwca 2023 r., C - 520/21 oraz z 7 grudnia 2023 r. C-140/22 i postanowieniu z 11 grudnia 2023 r, C-756/22 Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej stwierdził, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że w kontekście nieważności umowy kredytowej zawartej przez przedsiębiorcę z konsumentem, stoją one na przeszkodzie takiej wykładni prawa krajowego, że instytucja bankowa może domagać się od konsumenta rekompensaty przekraczającej zwrot kapitału wypłaconego z tytułu wykonania

umowy oraz ustawowe odsetki za zwłokę liczone od dnia wezwania do zapłaty, a ponadto w wyroku z 7 grudnia 2023 r., C-140/22 wyjaśnił, że art. 6 ust. 1 i art. 7 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy interpretować w ten sposób, że w kontekście nieważności umowy kredytowej ze względu na przewidziane w niej abuzywne postanowienia, stoją one na przeszkodzie wykładni sądowej prawa krajowego, zgodnie z którą wykonywanie praw, które konsument wywodzi z tej dyrektywy, jest uzależniona od złożenia przez tego konsumenta przed sądem oświadczenia, w którym twierdzi on, że nie wyraża zgody na utrzymanie w mocy tego abuzywnego warunku oraz że jest świadomy konsekwencji tego uznania nieważności umowy oraz wyraża on zgodę na uznanie umowy za nieważną.

Jeżeli zaś chodzi o dopełnienie przez kredytodawcę obowiązków informacyjnych, należy wyjść od tego, że kurs wymiany waluty obcej w stosunku do waluty krajowej zmienia się w długim okresie kredytowania, co utrudnia także kredytodawcy przewidzenia zmiany obciążenia finansowego, jakie może pociągać za sobą określony w umowie kredytu mechanizm przeliczeniowy. Jednakże okoliczność ta nie może uzasadniać niewskazania w postanowieniach umowy, a także w informacjach przekazywanych przez przedsiębiorcę konsumentowi przed jej zawarciem, kryteriów stosowanych przez bank w celu ustalenia kursu wymiany mającego zastosowanie do obliczenia kwoty wypłaconego kredytu i kwot poszczególnych rat. Konsument musi mieć zapewnioną możliwość zrozumienia, do czego się zobowiązuje (zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 18 listopada 2021 r., C - 212/20, MP, BP przeciwko „A” prowadzącego działalność za pośrednictwem ‘A’ S.A.). Ciężar dowodu, że klauzula umowna w rozumieniu art. 4 ust. 2 dyrektywy nr 93/13 była jasna i zrozumiała spoczywa na przedsiębiorcy (zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 10 czerwca 2021 r., C - 776/19, C - 782/19, VP i in. przeciwko BNP Paribas Personal Finance S.A oraz AV i in. przeciwko BNP Paribas Personal Finance S.A., Procureur de la Republique).

Z art. 3 i 5 dyrektywy 93/13, a także z pkt 1 lit. j i l oraz pkt 2 lit. b i d załącznika do tej dyrektywy wynika, że „do celów przestrzegania wymogu przejrzystości zasadnicze znaczenie ma kwestia, czy umowa wskazuje w sposób przejrzysty powody i specyfikę mechanizmu przeliczania waluty obcej, a także związek między tym mechanizmem a mechanizmem przewidzianym w innych warunkach

dotyczących uruchomienia kredytu, tak aby konsument mógł przewidzieć, w oparciu o jednoznaczne i zrozumiałe kryteria, wpływające dla niego z tego faktu konsekwencje ekonomiczne”. Zwrot „w innych warunkach” oznacza, że w momencie zawarcia umowy, konsument powinien móc przewidzieć to, co będzie w momencie spłaty poszczególnych rat miesięcznych. Ocena świadomości konsumenta przy zawieraniu umowy jest możliwa jedynie w ramach kontroli incydentalnej, a wszelkie wątpliwości co do spełnienia przez bank wymogu przejrzystości powinny być interpretowane na korzyść konsumenta. Dlatego też do celów przestrzegania przez przedsiębiorcę w stosunku do konsumenta wymagania przejrzystości zasadnicze znaczenie ma to, czy umowa wskazuje w sposób jednoznaczny powody i specyfikę mechanizmu przeliczania waluty, tak by konsument mógł przewidzieć, na podstawie transparentnych i zrozumiałych kryteriów, wynikające dla niego z tego faktu konsekwencje ekonomiczne (zob. uzasadnienie wyroku Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z 30 kwietnia 2014 r., C - 26/13, sprawa Árpád Kásler, Hajnalka Káslerné Rábai przeciwko OTP Jelzálogbank Zrt.).

W aktualnym orzecznictwie Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej i Sądu Najwyższego rozróżnia się abuzywność postanowień dotyczących kryteriów przeliczania waluty krajowej na walutę denominacyjną/indeksacyjną (klauzule kursowe), od innych klauzul, których zastrzeżenie w umowie jest także równoznaczne z obciążeniem konsumenta ryzykiem walutowym, tj., negatywnymi następstwami deprecjacji waluty krajowej (tzw. klauzule ryzyka walutowego) (zob. wyroki z 20 września 2017 r., C - 186/16, Ruxandra Paula Andriciuc i in. v. Banca Romaneasca SA, z 22 lutego 2018 r., C - 119/17, z 20 września 2018 r., C - 51/17, OTP Bank Nyrt. i in. v. Terez Ilyez i in., z 14 marca 2019 r., C - 118/17, Zsuzsanna Dunai v. ERSTE Bank Hungary Zrt., z 6 grudnia 2021 r., C 670/20, ERSTE Bank Hungary Zrt., uzasadnienia wyroków Sądu Najwyższego z 11 grudnia 2019 r., II CSK 382/18 i z 13 maja 2022 r., II CSKP 464/22).

Postanowienia umowy kredytu zawierające tzw. klauzulę ryzyka walutowego dotyczą głównego świadczenia konsumentów (zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 10 czerwca 2021 r., C - 776/19, C - 782/19, VP i in. przeciwko BNP Paribas Personal Finance S.A oraz AV i in. przeciwko BNP Paribas Personal Finance S.A., Procureur de la Republique). W celu

zadośćuczynienia wymaganiu ich transparentności, nie jest wystarczająca ogólna informacja przedsiębiorcy pozwalająca konsumentowi na zrozumienie, że w zależności od zmian kursu wymiany zmiana parytetu pomiędzy walutą rozliczeniową a walutą spłaty może pociągać za sobą niekorzystne konsekwencje dla jego zobowiązań finansowych, ani przedstawienie mu ewentualnych wahań kursów wymiany. Konsument powinien być jasno poinformowany, że podpisując umowę kredytu indeksowanego do waluty obcej, ponosi przez cały okres obowiązywania umowy ryzyko kursowe, które z ekonomicznego punktu widzenia może okazać się dla niego trudne do udźwignięcia w przypadku silnej deprecjacji waluty, w której otrzymuje wynagrodzenie (zob. wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 10 czerwca 2021 r., C - 776/19, C - 782/19, VP i in. przeciwko BNP Paribas Personal Finance S.A oraz AV i in. przeciwko BNP Paribas Personal Finance S.A., Procureur de la Republique oraz wyrok Sądu Najwyższego z 13 maja 2022 r., II CSKP 464/22).

W wyroku z 10 czerwca 2021 r., C - 776/19, C - 782/19 Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej wyjaśnił, że art. 3 ust. 1 dyrektywy 93/13 należy dokonywać w ten sposób, że warunki umowny kredytu, które powodują skutek w postaci ponoszenia nieograniczonego ryzyka kursowego przez kredytobiorcę, mogą doprowadzić do powstania znaczącej nierównowagi wynikających z tej umowy kredytu praw i obowiązków stron ze szkodą dla konsumenta, jeśli przedsiębiorca nie mógłby racjonalnie oczekiwać, przestrzegając wymogu przejrzystości w stosunku do konsumenta, że ten konsument zaakceptowałby, w następstwie indywidualnych negocjacji, nieproporcjonalne ryzyko kursowe, które wynika z takich warunków (por. też uzasadnienie wyroku Sądu Najwyższego z 13 maja 2022 r., II CSKP 464/22). W uzasadnieniu wyroku z 27 listopada 2019 r. II CSK 483/18, Sąd Najwyższy wskazał, że nie jest wystarczające wskazanie w umowie, że ryzyko związane z zmianą kursu waluty ponosi kredytobiorca oraz odebranie od niego oświadczenia o standardowej treści, że został poinformowany o ponoszeniu ryzyka wynikającego ze zmiany kursu waluty oraz przyjął do wiadomości i akceptuje to ryzyko. Wprowadzenie do umowy kredytowej zawieranej na wiele lat mechanizmu działania ryzyka kursowego, wymagało szczególnej staranności Banku w zakresie wyraźnego wskazania zagrożeń wiążących się z oferowanym kredytem, tak by konsument miał

pełne rozeznanie konsekwencji ekonomicznych zawieranej umowy. W takim stanie rzeczy przedkontraktowy obowiązek informacyjny w zakresie ryzyka kursowego powinien zostać wykonany w sposób jednoznacznie i zrozumiale unaoczniający konsumentowi, który z reguły posiada elementarną znajomość rynku finansowego, że zaciągnięcie tego rodzaju kredytu jest bardzo ryzykowne.

Ochrona konsumenta może zostać zapewniona jedynie wtedy, gdy uwzględnione zostaną jego rzeczywiste i tym samym bieżące interesy, a nie interesy, jakie miał w okolicznościach istniejących w chwili zawarcia danej umowy. Podobnie skutki, przed którymi interesy te powinny być chronione, to takie, które rzeczywiście powstałyby, w okolicznościach istniejących lub możliwych do przewidzenia w chwili zaistnienia sporu, gdyby sąd krajowy unieważnił tę umowę, a nie skutki, które w dniu zawarcia tej umowy wynikałyby z jej unieważnienia (por. wyrok Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej z dnia 3 października 2019 r., C - 260/18, pkt 51).

Interes prawny jest kwestionowany w tych sytuacjach, w których występuje równocześnie, obok, także inna forma ochrony praw powoda, tj. gdy stan niepewności prawnej może być usunięty w drodze dalej idącego powództwa o świadczenie, bądź podjęcia obrony w toku już wytoczonej przez pozwanego w procesie o ustalenie odrębnej sprawy o świadczenie. W konsekwencji możliwość wytoczenia powództwa o świadczenie wyklucza po stronie powoda istnienie interesu prawnego (zob. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 13 kwietnia 1965 r., II CR 266/64, OSPiKA 1966, nr 6-8, poz. 166, z dnia 18 grudnia 1968 r., I PR 290/68, BSN z 1969 r., nr 6, z dnia 29 lutego 1972 r., I CR 388/71, nie publ., z dnia 4 marca 2011 r., I CSK 351/10 nie publ. oraz z dnia 5 września 2012 r., IV CSK 589/11 nie publ.). Funkcją powództwa wytoczonego w trybie art. 189 k.p.c. jest usunięcie - poprzez orzeczenie sądu - niepewności stanu prawnego zachodzącej w stosunkach pomiędzy powodem a pozwanym. Interes prawny oznacza więc istniejącą po stronie powoda potrzebę wprowadzenia jasności i pewności w sferze jego sytuacji prawnej, wyznaczonej konkretnym stosunkiem prawnym, zagrożonej, a niekiedy nawet naruszonej już przez pozwanego. Powództwo oparte na art. 189 k.p.c. służy udzieleniu ochrony prawnej w procesie, przez ustalenie istnienia lub nieistnienia prawa lub stosunku prawnego, osobie, która ma interes prawny w jej uzyskaniu (por. wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 kwietnia 2016 r., IV CSK 435/15, nie publ.).

Ocena w zakresie istnienia bądź nieistnienia interesu prawnego, jako przesłanki powództwa przewidzianego w art. 189 k.p.c., nie może być jednak dokonywana w sposób schematyczny, lecz zawsze z uwzględnieniem konkretnych okoliczności sprawy (por. wyroki Sądu Najwyższego z dnia 18 marca 2011 r., III CSK 127/10 nie publ. i z dnia 10 czerwca 2011 r., II CSK 568/10, BSN 2011/9, s.11). Okoliczności uzasadniające interes prawny w wytoczeniu powództwa o ustalenia muszą istnieć w chwili zamknięcia rozprawy przed sądem drugiej instancji (art. 316 § 1 k.p.c. w zw. z art. 391 § 1 k.p.c.). Z drugiej jednak strony należy pamiętać, że interes prawny jest zachowany, gdy ze spornego stosunku wynikają jeszcze dalsze skutki, których dochodzenie powództwem o świadczenie nie jest możliwe bądź nie jest jeszcze aktualne. Dlatego są podstawy do przyjęcia istnienia interesu prawnego w rozumieniu art. 189 k.p.c., skoro uwzględnienie powództwa o ustalenie nieważności umowy kredytowej wywiera przede wszystkim skutki w odniesieniu do obowiązywania umowy na przyszłość, a zatem ma szerszy zakres aniżeli tylko związany z koniecznością dokonania rozliczeń dotychczasowych świadczeń pieniężnych. Z tej perspektywy interes prawny powodów w żądaniu stwierdzenia nieważności umowy kredytowej nie może budzić wątpliwości, skoro miała ona obowiązywać do 2050 r.

Z tych względów, Sąd Najwyższy na podstawie art. 398¹⁴ k.p.c. oddalił skargę kasacyjną, a o kosztach postępowania kasacyjnego orzekł na podstawie art. 98 § 3 k.p.c. w zw. z art. 99 k.p.c. art. 398²¹ k.p.c. i art. 391 § 1 k.p.c., przy uwzględnieniu § 2 pkt 7 w zw. z § 10 ust. 4 pkt. 2 i § 20 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 22 października 2015 r. w sprawie opłat za czynności radców prawnych (jedn. tekst: Dz. U. z 2023 poz.1935) plus opłaty skarbowe od pełnomocnictw. Orzeczenie o odsetkach od zasądzonych kosztów znajduje uzasadnienie w art. 98 § 1¹ k.p.c. w zw. z art. 19 ust. 1 i art. 31 ustawy z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy - Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 614) oraz przy uwzględnieniu § 2a rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 6 sierpnia 2014 r. w sprawie określenia brzmienia klauzuli wykonalności (jedn. tekst: Dz. U. z 2021 r., poz. 2324).

(E.C.)

(r.g.)